

עומקא דפרשה

החובת לחברות או שיעור
קובעי
עיתים

קריאת ויחל

שער הציון

אריכות המצור

י' בטבת בשבת וע"ש

י' בטבת שחל בע"ש

סיום התענית בע"ש

ברכת כהנים אחר קבל"ש

טעומות התבשיל

פר' ויגש - בענייני תענית י' בטבת

בס"ד ערב ש"ק י' טבת תשפ"א
שנה י"ג

זמן סיום התענית בער"ש

הרב צבי רותן

יש לדון לפי המציאות השנה, שחל עשרה בטבת ביום שישי, ושוברים את הצום רק בסעודה בליל שבת, כמבואר בשו"ע (רמ"ט ד') שבתענית ציבור יש להשלים את הצום עד צאת הכוכבים.

והנה במשנה ברורה (רמ"ט י"ח) הביא דהיחיד אין לו להתענות ביום שישי, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. ומבואר דהוי חסרון בכבוד השבת מה שנכנסת השבת והוא מעונה.

ומעתה יש לדון באופן שיש תענית ציבור ביום שישי ומוכרח להתענות, מ"מ יהיה עליו להזדרז בית להקדים הסעודה כדי שלא יהיה מעונה בשבת. (ונפק"מ שיהא צריך להתפלל במנין ראשון, ולדלג מלומר שלום עליכם ואשת חיל קודם הסעודה. ומצינו לכאורה ראייה מפורשת לזה במשנה ברורה הלכות ר"ח (תי"ז ס"ק ד') שכתב בשם שו"ת מנחם עזריה "מי שמתענה בערב ר"ח צריך למהר בסעודת הלילה שלא יכנס בו כשהוא מעונה" ופירש כוונתו במשנ"ב דאף שחייב להשלים הצום עד צאת הכוכבים, מ"מ צריך להזדרז שלא לשהות מלאכול אחרי צאת הכוכבים. וא"כ הוא הדין בדין דיצטרך להזדרז לעשות הקידוש והסעודה.

ואולי שייך לומר שעשרה בטבת שונה מכל תענית ציבור, דידוע שיטת האבודרהם הובא בב"י סימן תקנ"ג שאם חל עשרה בטבת בשבת לא נדחה ליום אחר מפני שנאמר בו בעצם היום הזה. ובפשיטות הוא מפני חומרתו של עשרה בטבת, אך בחידושי הגר"ח למד שנאמר בו דין ביום החודש ושונה משאר הצומות שנאמר בו דין בחודש העשירי או בחודש החמישי וכדו' ולדברי האבודרהם נראה שאין בעיה בעצם בעשרה בטבת לצום בשבת וא"כ אין חסרון במה שמעונה בשבת מחמת צום עשרה בטבת. ועיי'.

ברכת כהנים במנחה שבתענית בע"ש

הרב רפאל שפירא

יש לדון בכהן שקיבל עליו שבת, ובא לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללים תפילת המנחה אם יכול לישא כפיו (בין באופן שכבר בירך במנחה לבין באופן שעדיין לא בירך ובין באופן שלציבור כאן יש כהנים אחרים ובין באופן שיש רק א' ובין באופן שאין להם כלל) ובפשטות נראה לומר שאין כאן תרתי דסתרי דסו"ס אכתי יום הוא ואפשר לברך. דבשלמא באופן שכבר התפלל מעריב דאמרינן שעשאו לילה אזי אמרינן שיש כאן תרתי דסתרי ולא יוכל לברך.

והא דלא אמרינן שקבלת שבת בלבד הוי עשאו לילה, דהנ"מ תפילת מעריב משום שכל מהותה נתקנה בזמן של לילה וע"י התפילה עשאו לילה, ואי אפשר לעשות לילה בדברים שסותרים דמצד א' להתפלל מעריב ומצד שני לברך ברכת כהנים של תפילת מנחה של יום, אבל משא"כ קבלת שבת גרידא ענינה תוספת שבת להוסיף קדושה בערב שבת בזמן שאכתי יום שיש אבל אין זה בגדר של עשאו לילה אלא קדושת השבת (ודיניה).

והנה יש לדון בכהן שלא צם דיש חשש לשיכרות ולכן אינו נושא כפיו במנחה. ולפי"ז מה הדין כלפי ישראל שלא צם, או ישראל שהתפלל כבר מעריב האם יוכלו לקרוא "כהנים" דהא כהן שאמר לו לעלות לדוכן ואינו עולה הרי מבטל עשה. (ואפי' אם כבר בירך היום בשחרית וא"כ אינו מחוייב פעם שניה אבל סו"ס תפילת מנחה זה עבודה אחרת כמו מוסף וא"כ דלמא מי שאינו בתורת חיוב לא יוכל לחייב הכהן).

והנה באופן שעדיין לא בירך היום וקראו לו לעלות לדוכן וכבר התפלל מעריב דאם נימא שכבר עשאו לילה לכא"ל לא נימא שהקריאה מחייבת וכמו מי שקראו לו לעלות ולא עקר ברכה, ואם מ"מ רוצה לעלות ולהתחייב מי לעיין האם יוכל להישאל על הקבלת שבת שנעשתה ע"י תפילת מעריב ויקראו לו שנית ויעלה ויברך ולפי"ז יצטרך להתפלל מעריב שוב. וצ"ע. (וכמו שיש לדון לגבי מי שקידש או התפלל מעריב ונזכר שלא הניח תפילין). והכהן שקיבל שבת שעולה ומברך יש להיזהר שלא לקפל הטלית אח"כ.

הרב רפאל פרוש

בעשרה בטבת שחל בע"ש יש נידון גדול בגמ' ובראשונים עד מתי צריך להתענות, דבגמ' בעירובין דף מא. איכא פלוג' דתנאי במתענה בע"ש האם משלים תעניתו, ולהלכה כ' בגמ' דמתענה ומשלים.

והטור (רמ"ט) מביא פלוגתא במי שהתפלל מעריב מבעו"י, דדעת הרא"ש שצריך להתענות עד צאת הכוכבים, ודעת רבינו מאיר שאחר שהתפלל מעריב יכול לאכול, וכ' הטור דר' מאיר מפרש דמש"כ 'מתענה ומשלים' היינו עד תפילת מעריב, ומסיים הטור דע"פ בתענית חלום גם לדעת ר' מאיר צריך להתענות עד צאה"כ, כיון שיכול להתענות אפי' בשבת כ"ש שמשלים עד הלילה, עכ"ל. והמחבר פוסק להחמיר כהרא"ש שצריך להתענות עד הלילה (ויעיין בביאה"ל שמהדש שהמחבר פוסק כן רק בתענית יחיד ואכמ"ל), והרמ"א מביא י"א שלא ישלים, אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל, ומביא בשם המהרי"ל להכריע שבתענית יחיד לא ישלים, ובתענית ציבור ישלים, והכי נהוג, ובמשנ"ב (ס"ק כ"א) כ' דגם בתענית יחיד לכתחילה ראוי לקבל מפורש שמתענה רק עד תפילת מעריב.

ולהלכה יש להעיר דכיון שזה פלוגתא בראשונים ונקטינן בת"צ להחמיר כהרא"ש ומתענים עד הלילה, ויעיין בביאה"ל (ד"ה וי"א) שכתב דלדעת הר"מ שמיקל, יש בזה גם חומרא שאם קיבל שבת והוא תאב לאכול אסור לו להמתין לאכול מחמת התענית, ונמצא לפ"ז שכדי לצאת כל השיטות, ראוי שלא להתפלל מעריב בפלג המנחה, דאם יתפלל מוקדם, יצטרך להמתין מלאכול עד צה"כ, ואז יצא שיעבור על איסור תענית בשבת לדעת הר"מ, (וכן מי שמחמיר על זמן ר"ת גם בד' צומות, ראוי שיתפלל מעריב בסמוך לזמן ר"ת כדי שלא יצטרך להמתין אחר תפילתו ולהתענות בשבת).

ובעיקר דברי הטור צ"ע מדוע נחשב השלמת התענית לדעת הר"מ, הרי כיון שחז"ל קבעו להתענות בעשרה בטבת, א"כ עד שלא הגיע צה"כ עדיין מחוייב להתענות, ובלשון הב"י כ' 'אפי' שהיום גדול מקרי שפיר השלמה' וכ"כ הגר"ז 'שנשלם היום חול וכבר חל השבת', וצ"ע דכיון שהתאריך נשאר י' בטבת, מה אכפ"ל שחל שבת.

ועו"ק מש"כ הטור שבתענית חלום מודה הר"מ שצריך להשלים עד צה"כ, דכיון שמותר להתחיל לצום ת"ח בשבת כ"ש שמותר להשלים בשבת, וצ"ע שהרי סברת הר"מ שנשלם התענית בקבלת שבת, א"כ גם בת"ח אפי' שמותר להתענות בשבת, אבל כבר נשלם התענית ע"י תפילת מעריב.

(אמנם במשנ"ב (בס"ק כג) כתב טעם נוסף בשם הב"ח והמ"א 'דאין להקל בזה כיון שזה סכנה לבטל ולבער חלום רע, ושמא לא יועיל לבטלו אם לא ישלים עד הלילה' עכ"ל. ולפי"ז א"ש דמחמת סכנה חיישינן לשיטת הרא"ש שבכל תענית צריך להשלים, אבל בתחילת הס"ק כ' להדיא המשנ"ב שגם הר"מ בעצמו מודה שבת"ח צריך להשלים דק"ו אם יכול להתחיל ודאי שיכול להשלים, וזה תמוה דכיון שכבר נשלם התענית מדוע צריך להמשיך לצום).

ונראה לבאר דיש לחקור בגדר חיוב ד' תעניות, האם הוי חיוב צום בכל הד' תאריכים האלו, או ד' שחז"ל (או מדברי קבלה) קבעו שבימים האלו הם חל יום צום, ומדיני הצום להתענות בו, והיסוד לכך מקרא דכתיב 'קדשו צום קראו עצרה' וחזינן דיש קדושה של 'קדשו צום'.

ויש להוכיח יסוד זה מב' מקומות, א. בגמ' בשבת כד. מבואר דבתעניות ערבית שחרית ומנחה מזכיר מעין המאורע, (ואין בהם קדושה על הכוס), ואין בהם הזכרה בברהמ"ז, ומבואר דהיה ס"ד שיאמרו קידוש על הכוס, ומבואר דיש קדושה ביום הצום, ועוד שמבואר שמזכיר מעין המאורע בערבית של ליל הצום ואפי' דהתענית מתחיל רק ביום, ומוכח דחל חלות יום צום מבערב. רק החיוב לצום בפועל הוא מעלה"ש, (רק רש"י כ' בשם הגאונים שבטלו הזכרת תענית בערבית ובשחרית שמא יאנס וימצא

המשך בעמ' 4

טעימת התבשיל לכבוד שבת: כתב המשנ"ב (רנ, ב): מצוה לטעום מכל תבשיל בע"ש כדי לתקנן יפה כהוגן. וכתב המשנ"ב (תקסז, ו) שבשביל סעודת מצוה מותר לטעום ולפלוט בתענית, וכ"פ בש"כ (מב, סא).

והנה במצוות טועמיה מבורר במשנ"ב ב' טעמים, א. לראות אם התבשיל מתוקן. ב. עצם הטעימה היא מצוה, שמראה בזה כבוד שבת (שעה"צ ס"ח). וי"ל שבשביל לנסות התבשילים מספיק טעימה בלשון, אבל להראות כבוד שבת י"ל שצריך לאכול ממש שעי"כ מראה שחביבים עליו מאכלי שבת. [ויש עוד נ"מ, כגון אם האשה כבר טעמה אם יש מצוה לטעום, וכן אם יש לטעום מוצרים קנויים במכולת, וכן אם צריך לטעום דוקא בזמן מוקדם שעדיין יכול לתקן]. ועי' בבן איש חי (לך לך) דבע"ש שחל בצום טועם ופולט וזוכה לחיים עליונים.

ונראה שאם האשה כבר טעמה א"כ אין ענין לבעל לטעום מצד לתקן התבשיל, אבל עדיין יש ענין מצד כבוד שבת, אך בתענית יהיה אסור לו לטעום ולפלוט אחר שהיא טעמה כבר, דכל מה שהתיר המשנ"ב הנ"ל זה כדי לבדוק אם המאכל מתוקן, אבל בלא"ה לא.

ולמעשה אין נוהגין להיזקק לקולא זו בעשרה בטבת שחל בע"ש ואין טועמים כלל (אמרו"ר שליט"א בשם הגר"א דינר שליט"א). ואפשר להביא לקטן לטעום אם המאכל מתוקן.

מי שקשה לו לשבור הצום בשתיית יין: יש ג' אפשרויות. א. לקדש על פת. ב. שאחר יקדש. ג. שהוא יקדש ואחר ישתה.

והנה אם הוא עושה קידוש ואחר שותה מלא לוגמיו יש בזה ב' חסרונות. א. שמברך בפה"ג ולא שותה, ולזה יש עצה לשתות מעט והשאר אחר ישתה, [ואם אינו סובל לשתות אפי' מעט זה תלוי במח' הרמ"א ומג"א, דהרמ"א (רעב, ט) כתב שמי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו וישתה אחרים. וכתב המשנ"ב שהמג"א אוסר בזה כיון שהם יודעים לברך בעצמן בפה"ג אלא יקדש על הפת. ועי' שו"ע הרב (בקו"א שם) דהמג"א יחיד הוא, ועי' בשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' פט) דהאחרונים פסקו כהרמ"א].

אבל אפי' אם טועם מעט, עדיין אינו לכתחילה, דבשו"ע (רעא, יד) מבורר שצריך לחשוש לשיטת הגאונים שהמקדש בעצמו יטעם מלא לוגמיו, אך באופן שמאוד קשה עי' שש"כ (פמ"ח אות יד) בשם הכף החיים שיכול ליתן לאחר לשתות ומביא שהחזו"א זצ"ל נהג כן. וכתב בשש"כ שאם אינו יכול לשתות יין כלל, מוטב שלא יקדש על דעת שישתה חברו אלא יקדש על הפת או יקדש אחד מן המסובים.

ויש להסתפק מה עדיף, שהוא בעצמו יקדש ויתן לאחר לשתות, וכך מפסיד את הגאונים, או שהאשה תקדש והיא תשתה מלא לוגמה, דאשה יכולה להוציא איש (שו"ע רעא, ב). ומצאתי בשו"ת אבני ישפה (סי' נט) שכתב בשם הגריש"א זצ"ל שזה לא לכתחילה שהאשה תוציא יד"ח אלא עדיף שהוא יקדש ואחר ישתה.

ומי שקשה לו לשבור הצום עם מיץ ענבים או יין, ואין לו מבני הבית גדולים שישתה מלא לוגמיו. יש עצה שישמע קידוש משכן שיאמרנו בקול עד שישמע בביתו. ואם אין לו שכן שגר קרוב, לכא' יש עוד עצה, שיאכל אצל שכניו כזית מזונות ואח"כ יסעד את סעודתו בביתו, אבל עי' ביה"ל (סי' רמט ס"ב) שיש אוסרים לאכול מזונות קודם הסעודה דצריך שיהיה סעודת שבת לתיאבון, ומה שהעיד ביה"ל שם שנהגו להקל זה בשבת בשחירת אף לא כליל שבת. וי"ל במקום שברית צום שהדבר קשה עליו אם בזה אפשר להתיר וי"ל עוד שאדרבה זה יותר תיאבון שישבור הצום עם מזונות ואח"כ יהיה ליבו פנוי לסעודה, וצ"ע. ושמעתי שיש מקומות שנוהגים להקל בזה בשמחת תורה. ועי' ארחות רבינו (ח"א עמ' קכה) שבבית שמח"ת קידשו על מזונות אצל החזו"א. [והשאלה מה עדיף, אם לעשות כעצה הנ"ל, או לקדש על פת, או להביא לילד קטן לשתות, עי' אבני ישפה הנ"ל שהוכיח שאין השותה צריך להיות בר חיובא וכע"ז בשבט הלוי (ח"ח סי' מה) שדיעבד אם שתה קטן יצא, דעיקר הטעם דבעינן שיהנה מכוס של ברכה והרי נהנה].

א. המ"ב סי' תקס"ו ס"ק ג' כתב, מה שהקהל אומרים שוב מחרון אפך דרך בקשה, וכן ד' ד' אל רחום וחנן וגו', העולה לתורה וכן החזן הקורא אין אומר אותן פסוקים עם הקהל, רק אח"כ כשסיימו הקהל אז קורא החזן עם העולה בתורה. וראיתי שרבים העולים לתורה אינם יודעים דין זה ואינם מקפידים לקרוא דוקא עם החזן. וחשבתי ליישב מנהגם, דלפי הנהוג בזמננו אין שום קפידא בדבר, ויכול העולה לקרוא פסוקים אלו עם הקהל לכתחילה, וכפי שיבואר.

ב. דהנה המג"א בסי' תקס"ו ס"ק ב' כ' לבאר, מה שהקהל אומרים שוב מחרון אפך וגו' והש"ץ חוזר ואומר אותו, לפי שהקהל אומרים אותו דרך בקשה. ספר חסידים סי' ר"נ. ובתה"ד מפרש לפי שאמרוהו בע"פ וכו'. עכ"ל. והנה כשנבוא לדון במש"כ המ"ב שהעולה לתורה לא יקרא הפסוקים שוב מחרון אפך וגו' עם הקהל אלא עם החזן, פשוט שטעם התרה"ד לא שייך בזה, דהרי העולה לתורה קורא מתוך הס"ת ושפיר יוצא בזה הדין (בטוש"ע סי' קמ"א ס"ב) דצריך לקרוא בעצמו בלחש שלא תהיה ברכתו על קריאת הש"ץ, ואין שום נפקותא אם יקרא עם הקהל או עם הש"ץ.

וע"כ דלא מה"ט אתינן עלה, אלא מחמת הטעם שהביא המג"א בשם הס"ח שפי' לפי שהקהל אומרים אותו דרך בקשה. וכן משמע בא"ר סי' תקס"ו ס"ק ב' שהביא רק טעם זה, ועי' כתב, משמע שהחזן והקורא אין אומרים אותו עם הקהל רק אח"כ קורין. והפמ"ג בא"א ס"ק ב' ציין לדבריו, וכתב משמע דהקורא והש"ץ א"א אותן פסוקים עם הקהל, רק אח"כ כשסיימו הקהל אז קורא הש"ץ עם העולה בתורה דרך קריאה לא דרך בקשה. עכ"ל. וכ"כ ע"פ הא"ר במטה אפרים סי' תר"ב סי"ד. ומבואר דמה שכתבו שהעולה לתורה יקרא עם הש"ץ, כ"ז הוציאו מדברי הספר חסידים, וכמש"נ.

ג. והנה בלשונו של הס"ח מפרש דבריו יותר, וז"ל, כשקורין ויחל בתענית, שותק החזן הקורא בתורה עד שיאמרו הקהל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך, וגם ד' ד' אל רחום, לומר כי הקהל אומר אותו כעין תפילה ומתכוונים ליבם בלשון בקשה, והחזן הקורא אינו רשאי לקרות בלשון בקשה, אלא כך עשה משה והאיך היתה מעשה שמשה ביקש, ומספר כל הענין. ע"כ. והיינו שאמירת הקהל היא בדרך בקשה, ובקריאה זו אין יוצאים י"ח קרה"ת, ולכן יש להקפיד שהקורא יקרא בדרך קריאה ככל קרה"ת ויוציא אותם בקריאתו. וכן מבואר גם בשערי אפרים ש"ח סע' ק"ז.

והערה"ש שם ס"ג כתב הדברים בלשון זו, ונוהגין הציבור כשמגיע הקורא לשוב מחרון אפך צועקין שוב וגו', שזהו כענין בקשה שישבו הקב"ה מחרון אפך, והקורא חוזר וקורא שוב וגו', שהרי אמרנוהו בע"פ ובלא טעמים, וכן כשהקורא מגיע לויעבור צועקין הציבור ד' ד' וגו' כדי להזכיר הי"ג מידות, והקורא חוזר וקורא, וכן בהגיעו לסולחת לעונינו ג"כ כן, מפני שזהו ג"כ בקשה ותחינה שיסלח לעונינו. ומבואר בדבריו שיש חילוק בין קריאה דרך בקשה לדרך קריאה לענין הניגון, שבדרך בקשה אינו קריאה בטעמי המקרא אלא בניגון של תפילה וצעקה, ואילו דרך קריאה היא בטעמים כקורא בתורה.

ד. והנה כבר העירנו (בלוח ההלכות והמנהגים, בצום גדליה) שכיום השתנה המנהג בזה ברוב המקומות, והבעל קורא חוזר אחרי הקהל וקורא באותו הניגון. והביאו שמרן הגרי"ח זונפלד זצ"ל כבר העיר ע"ז, וכתב, (בספר תורת חיים סי' נ"ח) וכל עיקר קריאת ויחל בתענית הוא כדי לעורר רחמי הי"ג מידות, והנה מה שדימה שזה רק מנהג העולם, מקורו מבואר בתוקף עוז בס"ח סי' ר"נ, ומזהיר הרבה ע"ז לעורר רחמים שיאמרו הציבור בשעת קריאה דרך תפילה, ולפי"ז ראוי שלא לומר בטעמים שלא יחל נראה דרך קריאה, עכ"ל.

וביישוב המנהג הנפוץ כיום, הביאו (שם) שהגר"ש דבילצקי זצ"ל כתב שהטעם שאומרים בניגון זה הוא משום שהניגון דרך בקשה הוא טעמים של ימים נוראים, ולכן לא חשו למג"א, ואף הבעל קורא קורא בדרך בקשה. עכ"ד. והיינו שטעמי הקריאה של הימים הנוראים הם גם דרך קריאה, וגם יש בהם ניגון של בקשה, ואין עניינים אלו סותרים זה לזה. ונמצא שבמנהג הנפוץ כיום הרווחנו שגם הבעל קורא אומר פסוקים אלו בדרך בקשה, בלא שתבטל עי"ז צורת קריאה. וממילא אין שום חיסרון בכך שהקהל אומרים באותו ניגון, כיון שהוא דרך בקשה. ה. והנה, לכאורה יש להעיר ע"ז, דאם הניגון שמנגנים הקהל באמירת פסוקים אלו הוא גם דרך קריאה, א"כ מעתה יוכל הבעל קורא לקרוא יחד עם הציבור, ואין צריך להקפיד שקהל יאמר ואח"כ יחזור הש"ץ על הפסוקים כמ"ש המג"א, שהרי הס"ח ביאר שכל הטעם בזה הוא לפי שהקהל אומרים דרך בקשה, וטעם זה לא שייך לפי המנהג כיום.

וי"ל בזה, דאח"כ מה דקפדינן ע"ז כיום הוא רק מחמת הטעם שהביא המג"א בשם התרה"ד שהקהל אומרים בע"פ והש"ץ קורא מתוך הס"ת ומשמיע להם, שזה שייך גם בזמננו. ומעתה נמצא שמה שמבואר בא"ר ובפמ"ג ובמשנ"ב שהעולה לתורה יקרא עם הקורא דוקא ולא עם הציבור, לפי מנהגו אין שום קפידא בזה, שהרי לגבי העולה לא שייך טעם התרה"ד שאמרוהו בע"פ כמשנ"ת בס"ד באות ב', וע"כ שטעם הדין שכל הפוסקים שיקרא דוקא עם הבעל קורא הוא כדי שיקרא דרך קריאה ולא דרך בקשה, ולפמ"ש שכיום גם הקהל קוראים דרך קריאה, שפיר יכול העולה לתורה לקרוא איתם, ורק שיקרא מתוך הס"ת.

ו. ומצאתי בס"ד בענין זה תשובה מהגר"א נבנצל שליט"א (בספרו ירושלים במועדיה, ביהמ"צ, חלק השו"ת תשו"מ) וז"ל, האם העולה לתורה אומר הפסוקים שוב מחרון אפך וגו' בקול רם עם הציבור. תשובה, יכול לאמרו עם הציבור בתורת קריאה מתוך הכתב, או לקרוא עם הבעל קורא. ע"כ. והנה לפי"ז תשובה זו נסתרת מפסק המ"ב, אכן להמבואר בס"ד הדברים ברורים ומדוקדקים, ודו"ק.

פּרענעט עשרה בטבת

כתיב במלכים (ב' כה, א-ב) "ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים ויחן עליה ויבנו עליה דִּיק סביב. ותבוא העיר במצור עד עשתי עשרה שנה למלך צדקיהו". וכתיב ביחזקאל (כד, א-ב) "ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר. בן אדם כתב לך את שם היום, את עצם היום הזה, סמך מלך בבל אל ירושלם בעצם היום הזה". ועי' תנחומא (תזריע ט) דדריש מהאי קרא "עצם היום הזה" שבעשרה בטבת היו ראויין ישראל לגלות מירושלים, (אלא מפני הצילה עשה עימם הקב"ה צדקה להגלותם בקיץ).

וכ' החת"ס (תו"מ פר' ויקרא) דהטעם שקבעו תענית על המצור, מפני שבאותו היום שסמך מלך בבל למטה על ירושלים, כמו"כ ישבו ב"ד של מעלה וגברו המשמאלים וחרב הבית. וכיון שבכל דור שלא נבנה כאילו חרב, נמצא שבכל שנה מתחדש חורבן חדש, ובכל שנה **ביום י' בטבת יושבים ב"ד של מעלה וגוזרין החורבן של אותה שנה**.

גדר תענית עשרה בטבת

כ' הרמב"ם (תעניות ה,ה) והטור (סו"ס תקנ) שד' תעניות אלו אם חלו בשבת נדחין עד אחר שבת. וכן מוכח בד' רש"י במגילה (ה. ד"ה אבל).

אך דעת האבודרהם (תעניות, ד' וחלוק) שעשרה בטבת משונה משאר תעניות, שאם היה חל בשבת, **לא היו יכולים לדחותו** ליום אחר, מפני שנאמר בו בעצם היום הזה, כיו"ה. והביאו הב"י (תקנ) וכו' עלה ולא ידעתי מנין לו זה. (והכנה"ג הביא דנמצא כן בתשו' הגאונים).

וכ' האו"ש (תענית ה,ו) לבאר עפ"י ד' הקר"ס שאיסור תענית מה"ת בשבת הוא רק לילה ויום, ולכן שייך שתענית י' בטבת תדחה שבת, דתענית יום בלא לילה אפשר בשבת, משא"כ ת"ב שהוא לילה ויום. [ועי' במקור דינו מעירובין מ:].

והגר"ח (סו"ט ר"ה יח) ביאר דחלוק י' בטבת משאר תעניות שכולן תלויות בחדוש, ולכן יכול להדחות ליום אחר דסו"ס מתקיים בהן "הרביעי" או "החמישי", אבל בעשרה בטבת דכתיב "בעצם היום הזה", הוי דין דוקא **באותו היום**, וכעין דין תענית חלום דמתענין אפי' בשבת. וכע"ז כ' בקונטרס חנוכה ומגילה (ס"ח, ב) בשם הגר"ז דזהו הדמיון ליוה"כ שנקבע ליום זה בדוקא, ע"ש. (ועי' לק' בבאור הבית אהרן בשי' האבודרהם).

ועי' חת"ס (דרשות ח"א צט: ותו"מ ויגש) שהביא רמז מהתורה שצער החורבן דוחה שבת מדכתיב (מה,יד) **ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך**, והבכי היה על חורבן ביהמ"ק (מגילה טז:), והיה בשבת דמבואר בב"ר (צב) דמ"ש "וטבוח טבח והכן" היה בער"ש. ומוכח שבכי על החורבן דוחה עונג שבת.

חומרת י' בטבת

בטעם חומרת עשרה בטבת יותר משאר צומות ואפי' מת"ב (כנ"ל), כ' החת"ס שם משום שהתחלת הצרה גרועה מגומרה שאז כבר צומחת הישועה, וכך ב' טבת שהחלה הפורענות והתגברה והלכה עד ת"ב (שנתיים ומחצה אח"כ) ואז חרב הבית ותם עוונך בת ציון, וכמו שמצינו שר"ע שמח בראותו החורבן הגמור.

וכע"ז כ' היערות דבש (ח"א דרוש ב' ד"ה והנה לבאר) שיום י' בטבת קשה יותר מיום חורבן הבית, כי כל ההתחלות קשות, וכיון שכבר הותרה הרצועה למעלה לצור על העיר היתה הדרך כבושה לפני האויבים.

ועי' מאירי (בר"ה יח) דסמך מלך בבל היה בחורבן ראשון, אבל בחורבן שני לא נתחדש בטבת דבר. והנה צום י"ז בתמוז הוא זכר לחורבן בית שני [שהרי בראשון הובקעה העיר בט' תמוז], וכ' הר"י מלוניל "אבל בחדש טבת שלא מצאו בו תענית בחרבן בית שני, גזרו עלינו להתענות בו, ולעשות זכר **לאבל חרבן ראשון**".

וכ' התשב"ץ (ח"ב רעא) בטעם שתקנו הצום דוקא על מצור מלך בבל, ולא על מצור הרומיים בבית שני, "שחורבן ראשון היתה צרתו קשה לישראל יותר מחורבן שני, שהרי בבית שני היו חסרים ה' דברים... וגם בבית שני לא היתה חזרה שלימה".

ובבית אהרן (מועדים לז,י) כ' לבאר דמהות י' בטבת הוא זכרון על תחילת החורבן, ומעלתו שלא ארע בו חטא וחורבן ממש, ועל כן נקבע **כיום רצון** לצום ותשובה מיוחדת. ובזה ביאר ש"י האבודרהם, דכיון שתכלית היום **לגלות כבוד מלכותו** בבנין ביהמ"ק, והיא בחינה גדולה מהגילוי שבבריאה, הרי"ז כיו"ה שדוחה עונג שבת משום שיש בו בחינה נעלה יותר, דעונג שבת הוא עדות על יום מנוחתו וגילוי כבוד מלכותו [וכמטבע התפילה "ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו... עונג קרא ליום השבת"]. ובצום יוה"כ מתגלה התכלית של כסא כבודו ע"י הסליחה והטהרה ולכן דוחה שבת, וזה שייך גם בצום י' טבת.

ח' וט' בטבת

א' במגילת תענית (פי"ג) "ואלו הימים שמתענין בהן מן התורה... בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם שלשת ימים. בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא, ב' בו סמך מלך בבל וכו'". וענין תרגום התורה עי' מגילה ט. ואי' במס' סופרים (ז,א) "והיה היום **קשה לישראל כיום שנעשה העגל**, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה".

וביאר החת"ס (דרשות ח"א קא:) שרע וזמר העתקת התורה ללשון אחרת, שכתביה כתובה כלשון שנאמרה היא כפטיש יפוצץ סלע בפירושים שונים, והבנתה רק ע"י תורה שבע"פ, משא"כ בלעז מוכרחים לבחור פשט אחד, וכיון שהועתקה התורה ליוונית "מאז החלה האפיקורסות להתנוצץ ולא אבו לשמוע לקול דברי חכמים ופירושיהם". (ועי' כת"ס יתרו יט,טו).

ט' טבת מוזבא גם בטוש"ע (תקפב) לא נודע איזה היא הצרה שארעה בו. והק' הט"ז דאי' בסליחות שבאותו היום מת עזרא הסופר "[זעמתי בתשעה בו... טרף טרף בו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר]". ועי' בבה"ג (הל' ת"ב ותעניות) וכע"ז בארחות חיים (ס"כ כג), "בט' בו לא כתבו אבותינו על מה **ונסתר הסוד**, ובו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה בן חכליה". ולפי"ז באמת היה ידוע שמת בו עזרא הסופר, אבל פשיטא להו שיש סוד שנמנעו מלכותו, ולא רק לפטירת עזרא התכוונו בקביעת היום. וכ"כ הברכ"י (או"ח תקפ) ע"ש.

אבל הכל בו (ס"י סג) כתב, "בתשעה בו לא כתבו אבותינו על מה הוא, ונמצא **הסוד** בו ביום מת עזרא הכהן ונחמיה". ועי' יערות דבש (ח"ב דרוש יב) שיום מיתתו של עזרא היה צרה גדולה לישראל כי היה בדורו כמשה רבינו (עי' סנהדרין כא:).

חיוב התענית

בר"ה (יח:) דרשי' ממ"ש בזכריה צום הרביעי וכו' וצום העשירי יהיה לשון, דחיוב תענית בד' צומות אלו הוא רק בזמן שיש גזירת מלכות [שמד], אבל כשאין גזירת שמד אע"פ שאין שלום, רצו מתענין רצו אין מתענין. [וביאר החת"ס (דרשות ח"ב של:) דלא חייבו כיון דיש מצוה על ישראל שהם **יתעוררו מעצמם** להתענות ולהתפלל על בנין ביהמ"ק, וכמ"ש הרמב"ן עה"פ לשכנו תדרשו (ראה יב,ה)].

ולשון הרמב"ם (ה,ה) ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות, (עי' במ"מ). והטור (שם) כ' והאידינא רצו ונהגו להתענות, לפיכך אסור לפרוץ גדר, וכ"ש בדורות הללו שבעוונותינו יש שמד ואין שלום, הילכך **הכל חייבין** להתענות מדברי קבלה ומתקנת נביאים. וכ"כ הב"י בשם המ"מ שהן חובה עד שיבנה ביהמ"ק.

וכ' הרמב"ם בתוה"א דמעיךק הדין בד' צומות כל חומרי תענית עליהן, שמתחילין בלילה ואסורין ברחיצה ונעילת הסנדל וכו' כת"ב דכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון והיינו כיו"ה. אלא האידינא שהצום תלוי במנהג שקיבלו, לא קיבלו החומרות הללו.

ונמצא לפי"ז שבאופן של שעת השמד ר"ל, הדרא למקומה התענית מעיקר תקנת הנביאים, ואיכא לכל החומרות בכל הד' צומות, וכ"כ בהערות הגריש"א עמ"ס ר"ה. [אכן איכא קולא לפי התשב"ץ (ח"ב רעא ד"ה ועוד) דהחיוב הוא דוקא כשיש שמד בכל ישראל, וכשאין כן הוא רק במקום השמד].

אבל הנצי"ב בהעמק שאלה (קנחא) נקט דחלוק ת"ב משאר צומות מעיקר הדין, ואף בקרא מדוק' שנא' ב' טבת "את עצם היום הזה" ללמד דוקא יום ולא לילה, (ודלא כהרמב"ן).

תכלית התענית

כ' הרמב"ם (רפ"ה) שהתעניות הם "כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" [והחיי אדם (קלגא) הוסיף ע"ז שהמתענה ולא עשה תשובה, תפס הטפל והניח העיקר]. וכ' החת"ס (או"ח סח ר"ה מ"מ) שנתחדש בדבריו שהתעניות **אינן אבל וצער**, אלא דרך תשובה, ועל פיו נהגו לומר וידוים וסליחות. ועי' בבית אלקים למבי"ט (תפילה פי"ג) במעלת התפילה בתענית.

ובלשון השו"ע (תקמטא) חייבים להתענות וכו' **מפני דברים הרעים שארעו בהם**. משמע דסיבת התענית היא הצער. אכן המג"א שם פי' עפ"י הרמב"ם שהוא לעורר הלבבות לתשובה. וכ' המחזיק"ש דההכרח עפ"י השל"ה שהצער על העבר הוא פועל הבל, וגם יש לקבל דין שמים באהבה, ולכן ע"כ שהטעם כדי לעורר לתשובה. והחת"ס (שם) כ' דההכרח משום דא"ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיו"ב בתורה, דלא מצינו לקבוע אבל על צער, אע"כ שנקבעו לתשובה כמו יוה"כ.

וכ' החת"ס בדרשות (ח"א צז: ד"ה ויתן) בפס' צום הרביעי וכו' יהיה לשון ולשמחה, "שהצום **עצמו הוא ששון ושמחה**, שהקב"ה נותן רוחו על עבדיו ומתעוררים בבכי ותפילה ותחנונים, ומתענים על צרות שעברו כמה מאות שנים, זהו **סימן מובהק שעדיין חביבותיה גבן ולא נכבה אש האהבה ועתידי להאיר מתוך חשיכה אורה, והיא גופיה נחמה גדולה**".

עשרה בטבת שחל בע"ש ושבט

הרב ישראל מנחם וינגרטן

א] כתב אבודרהם דאילו היה חל ל' בטבת בשבת היו מתענים בשבת דכתיב ביה 'בעצם היום הזה', ועכ"פ זהו הצום היחיד שחל בע"ש 'עי' באליהו רבא או"ח סי' תק"נ בשם הגאונים], וראוי לברר הטעם.

ב] הנה נטושה המחלוקת בין רש"י לרמב"ן מהו גדר ה'שבטים' שנתן יעקב לאפרים ומנשה 'כראובן ושמעון', דרש"י כתב 'לא יהא להם שם כשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגולות, כדכתיב לרב תרבה נחלתו, וכל איש נטל בשוה, חוץ מן הבכורות, מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו'. והקשה הרמב"ן: 'זה איננו נכון, שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים, והכתוב אומר בנחלתם ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר' וכו'.

ובאמת צ"ע בדעת רש"י דמה ענין יש לאפרים ומנשה בגינוני כבוד בעלמא של דגלים בלי נפק"מ למעשה. ולדעת הרמב"ן יקשה א"כ למה בברכת יעקב לבניו בהעמדת שבטיו על כל דיניהם, לא ברך יעקב כלל לאפרים ומנשה כי אם לאביהם יוסף. וכן בברכות משה בפרשת וזאת הברכה לא ברך לאפרים ומנשה כי אם ליוסף וכן בכניסתו לא"י, על הר גריזים [דברים כז ב].

ג] גם יש לדקדק במש"כ רש"י: 'הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו שיימך אלהים כאפרים וכמנשה'. ולמה לא כתב כפשוטו שכל אדם מישראל יברך כך לכל מאי דבעי, אלא דוקא נקט אב לבניו.

ד. ויבאר בהקדם הא דהנה מעלת אפרים ומנשה נקבעה בדוקא לענין 'ברכה' - 'בך יברך ישראל', ומאידך בכל מעמדי ברכות ישראל, מתברכים אפרים ומנשה תחת שם יוסף אביהם, וצ"ע הרי 'בך יברך ישראל'.

ה. אכן יתבאר מהנחלת לקבל ברכה באה ע"י העמדת כלי מוגדר בגבולותיו לקבלה, ובהימלאו משפיע הוא ומשקה לכל העברים. וכמו שהשפיע אלישע את השמן בריבוי הכלים. ובדרך זו, קבע יעקב אבינו שיהיו בניו 'שבטים' - כלים של השפעה לעולם, ולכך גמירי דשבט אינו כלה, ומיניקת ה'נחל' נחלו וקיבלו 'נחלה', דלכולם יניקה מהמעייין והנחל של 'בית יעקב'. והוסיף להעמיד 'בית יוסף' ובו 'כלים' לאפרים ומנשה, מחוברים ויונקים נחלה מהנחל והמקור, יוסף אביהם. ולהכי כד עסקינן בברכות נקרא שמם ע"ש מקור הברכה דידהו, ה'נחל' - 'בית יוסף', ואולם פירות ברכתם שהם השלטון והנחלה על שם עצמם, אפרים ומנשה. וזו חשיבות ה'דגלים' וכו' המכוונים על מה שבפועל. ומבואר מדוע 'בך יברך ישראל' דוקא באב לבנו, דזוהי ברכת 'בנין הבית' שמעמדת הבנים ככלים להשפיע תנובת ביתם החוצה. וזהו שסיים במ יעקב 'משם רועה אבן ישראל', 'אבן' - 'אב בן'.

ד. והנה הכלי להנחיל נחלה ללא מצרים ולזכות לברכת יעקב, זוהי השבת, וכדא"י 'אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, כל המענג את השבת, נותנין לו נחלה בלא מצרים, שנאמר, (ישעיה נח) "אז תתענג על ה' וגו' והאכלתיך [שם ע"ב] נחלת יעקב אבין" וגו'... כיעקב שכתוב בו, (שם כח) "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה".

ונושאי אות השבת בישראל הינם יעקב ואחריו בנו יוסף, וכמו שהביא בספר שם משמואל: 'והנה ידוע שיעקב הוא שבת ונקרא 'נחלת יעקב', וגם מוסף שבת הוא יוסף כידוע בכוונות ובזוה"ק. 'והכל' הזה, - 'שמירת השבת כהלכתה', הוגדר בהישמרות מיציאה חוץ לתחום. דנקראת השבת על שם השביתה כמש"כ בגור אריה [במדבר טו לב]: 'ותדע לך, דבשבת ראשונה נאמר [שמות טז, כט] "אל יצא איש ממקומו [ביום השביעי]", וכו'. ונוספה בשבת פרשת 'תחומין' המלמדת כי ה'נחל' ומקור השבת משפיע לסביבותיו, ל'נחלה'.

ה. והנה מלכות בבל אין לה מדילה כלום אלא נבנית על חורבן מלכות ישראל בעוה"ר, ומה שסמך מלכה ידו בתחום ובשערי ירושלים, אות הוא כי נפגם 'כלי' מלכותם של ישראל, שתכליתו היא 'כי מציון תצא תורה' וגו', ועתה צר ואויב בשעריה, בתחום ה'שבט' שלה, ועצם היום זה, עשרה בטבת, מתנגד הוא לשמירת השבת כאמור. ונתבאר הטעם לשמו מתענים על צרה זו אפי' בשבת ובזמן ובתחום הנושק אל השבת.

מדוע ארך המצור כל כך הרבה זמן

הרב משה חיים לייטער

מבואר במלכים ב' פרק כה, שהמצור התחיל בשנה התשיעית למלכות צדקיהו בחודש העשירי בעשור לחודש, ונמשך זמן רב עד עשתי עשרה שנה למלכו בחודש הרביעי. ומצאנו דעות שונות במפרשים ובחז"ל אם משך זמן המצור היה שנה וחצי, שנתיים וחצי, שלוש שנים או שלוש שנים וחצי (ר' בספרי 'צום העשירי' עמ' לח שהארכתי בזה). ובספר 'מרפא לשון' על ירמיה (נב, ד) לרמ"ד וואלי, שואל מדוע האריך הקב"ה כל כך את המצור. ע"ש. ומצאנו בזה כמה תירוצים:

א) הקב"ה המתין לישראל אולי יעשו תשובה מפני דוחק המצור, וכן מבואר בילקוט שמעוני איכה תתר"ט: "כשבא אותו רשע עם המלכים דמו ללכודו בזמן מועט, והקב"ה היה מחזק את אנשי ירושלים עד שנה שלישית, אולי יחזרו בתשובה" וכו', ע"כ.

ב) כדי שתהיה צרה בכבוד, ולא יתפאר האויב שבאה לידם כל כך בנקל עיר קדושה וחשובה כזאת. ומהאי טעמא כתוב (ירמיה שם) "בא נבוכדנצר וגו' הוא וכל חילו על ירושלים", שהלך הוא בכבודו ובעצמו, ולכן הביא כל חילו ולא מקצתו. כי צרה בכבוד היא חצי נחמה. וכעין זה בחז"ל (שבת דף פט): שראוי היה יעקב אבי לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שירד בעגלות של פרעה כדי שתהיה צרה בכבוד.

ג) ע"פ דברי האברבנאל בספר יחזקאל (כד, ב) שכתב, שמספר הימים מתחילת המצור עד שהובקעה העיר היה תתקל"ד (914) ימים (כשנתיים וחצי) כנגד השנים שהיו בארץ, ע"ש החשבון. ולפ"ז י"ל, שהקב"ה סיבב שיאריך המצור כדי שיהיה יום כנגד שנה, ויתקנו בכך את כל השנים שחטאו.

ד) הקב"ה האריך המצור כדי להראות לבבלים שלא מכוחם ועוצם ידם הם הצליחו לכבוש את ירושלים, אלא גזירת עיליון היתה, שהרי הם ניסו בכל כוחם כמה שנים ולא הצליחו, ורק אחרי שכמעט התייאשו ממנה לכובשה, נפלה העיר בידם, וכמבואר בגמ' סנהדרין דף צו: "טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא וכו' כולהו בלעתניהו חד דשא דירושלים וכו', בעי למיהדר, אמר, מסתפינא דלא ליעבדו בי כי היכי דעבדו בסנחריב, נפקא קלא ואמר וכו' נבזוראדן, דמטא זימנא דמקדשא חריב וכו' פש ליה חד נרגא, אתא מחייה בקופא ואיפתח שני וכו', ע"כ.

« המשך מעמ' 1

בענין עשרה בטבת שחל בע"ש

שקרן בתפילתו), ומבואר דחל חלות יום צום בלי קשר לאיסור אכילה בפועל. ג. ויש להוכיח שגם בתענית יחיד חל חלות יום צום, שבמשנ"ב (תקס"ב ס"ק כ"ב) מבאר מש"כ המחבר שצריך לקבל תענית יחיד מבע"י, ואם קבלו בלילה לא מהני, שנאמר קדשו צום משמע דבעינן הזמנה מקודם, וחזינן דיש חלות יום צום על כל היום אפי' שהתענית בפועל הוא רק בבוקר.

ולפ"ז א"ש דברי רבינו מאיר, דכיון שיום צום ושבט הוו תרתי דסתרי, דאסור לצום בשבת, א"כ ברגע שמקבל שבת פקע היום צום, ונחשב שנשלם היום וממילא מותר לו לאכול, דכל האיסור לאכול בעשרה בטבת הוא רק מחמת היום צום, ולא מחמת התאריך.

ולפ"ז א"ש דברי הטור לגבי תענית חלום, דכיון שמותר להתענות בשבת ממילא לא הוי תרתי דסתרי, וקדושת השבת אינה סותרת ליום צום של תענית חלום (דהא הוא עונג בשבילו), וממילא חייב להשלימו דלא פקע היום צום עד צאה"כ.

ויל"ע לדידן דפוסקים כהרא"ש לחומרא בעשרה בטבת לצום עד צה"כ, מדוע לא פקע הצום בקבלת שבת, ואפש"ל בתרי אנפי, א. דהרא"ש ס"ל שגדר איסור אכילה בתענית לא רק מחמת היום צום אלא יש איסור אכילה בתאריך של י' בטבת, וזה חידוש גדול, ויותר נראה דנקטינן להחמיר כדעת הראשונים שקבלת שבת לא הוי שבת לגמרי ואינו מפקיע כלל את יום שעבר, דעיקרו רק לאיסור מלאכה (וכמש"כ המ"א (הובא במשנ"ב רס"ז סק"ה) להחמיר לגבי סעודת שבת לאכול בלילה).

נושאי הגליונות הקרובים בס"ד

ויחי - י"ב שבטי ישראל
שמות - נושא בעול עם חברו

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא
בדוא"ל: a740700@gmail.com
באותו שבוע, עד יום שלישי בלילה

להנצחות
ופרסום בגליון:
052-7678393

לקבלת הגליון בדוא"ל בקביעות
בכל ערש"ק, יש לשלוח בקשה לכתובת:
a740700@gmail.com